

Christelijk schrijven?

Het is een verschijnsel van alle tijden: christelijk geïnspireerde literatuur. De culturele betekenis van het christendom is groot en de kunsten zijn altijd ontvankelijk geweest voor spirituele dimensies. Dat zie je ook in onze vaderlandse letteren, van Joost van den Vondel tot Willem Jan Otten.

Tjerk de Reus

Bestaat er zoiets als christelijke literatuur? Die vraag maakt sommige mensen meteen kriegelig. Waarom moet je literatuur claimen als ‘christelijk’? En hoe bepaal je dan de ‘christelijkheid’ van een roman of een gedicht? Anderen ervaren de term als erkenning, bijvoorbeeld voor hun eigen schrijfwerk: hun verhalen of gedichten zijn doordrenkt van christelijk geloofsbesef, en dat mag je best benoemen.

De meningsverschillen over ‘christelijke literatuur’ gaan voor een belangrijk deel terug op definitiekwesties. Wat hoort er wel bij, wat hoort er niet bij? Maar meestal zijn definities niet los verkrijgbaar. Er kleeft altijd iets aan van een achterliggend levensbesef.

Rijke geschiedenis

In de eerste helft van de twintigste eeuw, in neocalvinistische kring, verwachtte men veel van een ‘eigen literatuur’, van christelijke snit. Dit paste destijds in het streven naar emancipatie van het gereformeerde volksdeel. Hetzelfde gold voor de katholieken, die rond 1900 een culturele inhaalslag maakten en een eigen plek wilden verwerven in de Nederlandse maatschappelijke verhoudingen. Daar hoorde ook een katholieke literatuur bij. De tijden van emancipatie en verzuiling, met de katholieke Schaepman en de gereformeerde Kuyper, liggen ver in het verleden. Toch is het te kort door de bocht om hiermee niets te maken te willen hebben. Natuurlijk, we hebben vandaag nogal wat schuchterheid in het gebruik van ‘christelijk’ als vaandel voor onze activiteiten. Ook ervaren christenen steeds meer herkenning als ze romans van niet-christenen lezen. Dit maakt grenzen diffuser en het begrip ‘christelijke literatuur’ minder aantrekkelijk.

Toch zou je jezelf ook tekort kunnen doen, als je per se binnen de hedendaagse context

wilt denken. Het christendom is geen verschijnsel van vandaag of gisteren. Het is een groot en breed en eeuwenoud verhaal, dat alle mogelijke historische, politieke, culturele en literaire aspecten omvat. Literatuur zoals we dat vandaag definiëren, belletrie, deed zich niet meteen voor in de allereerste eeuwen van het christendom, maar wel in de zo belangrijke vierde eeuw: dan laat de dichter Prudentius van zich horen, die algemeen wordt

We noemen onze activiteiten niet meer zo snel ‘christelijk’

erkend als iemand die met verskunst van niveau een steentje bijdroeg aan de nieuwe christelijke identiteit van het Romeinse Rijk.

Om maar meteen een verre sprong te maken door de tijd: in onze vaderlandse zeventiende eeuw is de literatuur doordrenkt van het christendom, van Bredero en Huygens tot Revius en zelfs de liberale P.C. Hooft. Ook de onmiskenbare kampioen van onze christelijke letteren treedt op in deze eeuw: Joost van den Vondel – men leze de biografie van Piet Calis er maar op na (*Vondel. Het verhaal van zijn leven*, 2008). En daarna zien we een

lang rij schrijvers in ons taalgebied die letteren en religie op elkaar betrekken: van David van Lennep en Nicolaas Beets tot Ida Gerhardt en Willem Jan Otten. In het buitenland figureren uiteenlopende schrijvers en dichters als Friedrich Schiller, Samuel Taylor Coleridge, Joris-Karl Huysmans, Lev Tolstoj, Georges Bernanos, Graham Greene, W.H. Auden. Voor al deze auteurs geldt dat het christelijk geloof op de een of andere manier fungeerde

Joost van den Vondel

als ‘vliegwiél’ voor de literaire verbeelding – zoals neerlandicus Jaap Goedegebuure dit ooit aanduidde.

Risico van scheelkijken

Het is zinvol om met historisch besef na te denken over christelijke literatuur, liefst ook met de vaardigheid om een eindje over de taalgrenzen heen te kijken. Kennis van de geschiedenis van de letteren helpt je om al te toegespitste definities te relativeren, het dempt de overmoed, maar ontnemt je ook valse schaamte. Wie historisch besef heeft, kan niet anders dan ruimhartig kijken naar de verbinding van christendom en literatuur. Daarbij is het beter om te spreken over ‘christelijk geïnspireerde literatuur’ dan over christelijke literatuur. Het bijvoeglijk naamwoord ‘geïnspireerde’ laat het helemaal open hóe er uit bronnen van het christendom wordt geput. Veelkleurigheid wordt ermee erkend, terwijl het idee van een ‘christelijke maatstaf’ van tafel is verdwenen.

Lev Tolstoj

Belangrijk is natuurlijk ook dat een passend begrip het mogelijk maakt om de verbinding tussen letteren en geloof te benoemen. Je kunt wel zeggen dat het vooral om ‘literatuur als literatuur’ gaat, maar dan hoef je ook niet meer te spreken over een psychologische roman, over socialistische literatuur, over Bildungsromans of verzetliteratuur. Het is heilloos om de letteren los te waken uit de context waarin die zijn ontstaan en worden gelezen. Een begrip als ‘christelijk geïnspireerde literatuur’ houdt het besef wakker dat het christendom een

Kunst, dus ook literatuur, valt te interpreteren als levensbeschouwelijke daad

rol kan spelen in de letteren, dat beelden en woorden van Jezus en al die anderen kunnen doorsijpelen in verhalen en gedichten, in toneelwerk en romans – en daar zelfs een boventoon kunnen laten klinken. Wie dat onder het tapijt wil schuiven vanuit het idee dat het toch vooral om de kunstzinnige vorm gaat, lijdt aan een bijzondere manier van ‘scheelkijken’, zoals C. Rijnsdorp het ooit formuleerde. Bovendien: het tijdperk van het formalisme is ook in de neerlandistiek allang voorbij. Het is alleszins aanvaardbaar om kunst te interpreteren als een levensbeschouwelijke daad.

Menselijke bestaanservaring

Zoals uit de reeds opgesomde schrijvers- en dichtersnamen blijkt, handhaaft het christendom zich tot in de hoogste rangen van de letteren. T.S. Eliot, François Mauriac, Graham Greene en Czeslaw Milosz waren Nobelprijswinnaar. Wie zich afvraagt wat precies het effect is van religieuze motieven in de literaire verbeelding, zal toch echt zelf de wereld van de letteren moeten binnenstappen. Daar ontvouwt zich een breed palet aan mogelijkheden om de menselijke bestaanservaring in contact te brengen met iets van hogere orde, de goddelijke werkelijkheid of specifiek: met Christus.

Globaal kun je twee lijnen trekken in dergelijke literaire exploraties, met name als het gaat om het proza. Er zijn schrijvers die op een bijna impressionistische manier de werkelijkheid aftasten, speurend in het hart van de menselijke ervaring, waar verwijzingen naar het transcendente zich laten betrappen. Vonne van der Meer is zo’n schrijfster, evenals de inmiddels zeer beroemde Amerikaanse auteur Marilynne Robinson. Het gaat bij hen – op uiteenlopende manieren – om een soort fenomenologie van het menselijke bestaan, waarin de suggestie van ‘hoger honing’ vervat ligt. Dit type schrijvers denkt globaal ‘van onderop’. Een ander type auteur brengt zelf nadrukkelijk christelijke motieven ter sprake, bijvoorbeeld op expliciete manier in dialogen. Graham Greene bijvoorbeeld zet welbewust de zaak op scherp in zijn romans: hij bekleedt zijn hoofdpersoneage met de nodige vragen, twijfels en overtuigingen, om dan te kijken hoe hij of zij het zal uithouden in bijvoorbeeld een tiranniek communistisch land of in een uitzichtloze Afrikaanse leprozenkolonie.

Vanzelf zijn er veel meer varianten, want kunst is zo veelkleurig als het leven. Christelijk geïnspireerde literatuur reflecteert op die veelkleurigheid, en staat open voor de ervaring dat zich hier meer toont dat we aanvankelijk dachten te zien.

Tjerk de Reus is literatuurcriticus en journalist voor o.a. het Friesch Dagblad en De Nieuwe Koers. Met Uitgeverij Kok verzorgde hij de reeks Christelijke Klassieken, met romans van o.a. Graham Greene en Bé Nijenhuis. www.tjerkdereus.nl.

Willem Jan Otten

Marilynne Robinson